

Н.В. Каравайченко
студ. III курсу
спеціальність «Право»
Науковий керівник: ст. викл. М.С. Федорко

ПРАВО ДОВІРЧОЇ ВЛАСНОСТІ ЯК СПОСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ОКРЕМИХ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Прийнятий 20 вересня 2019 року Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо стимулювання інвестиційної діяльності в Україні» запровадив інститут довірчої власності як спосіб забезпечення зобов'язання. Прийняття зазначеного закону зумовило внесення відповідних змін до Глави 49 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) в рамках якої було виокремлено параграф 8 з відповідною назвою «Довірча власність», який містить 13 статей, що розкривають основні положення щодо довірчої власності як способу забезпечення виконання зобов'язання. Зазначені законодавчі зміни вимагають проведення дослідження спірних питань які існують в рамках інституту довірчої власності як способу забезпечення зобов'язання та дослідження ефективності його практичного застосування з урахування зарубіжного досвіду. Зазначене свідчить про актуальність та вчасність дослідження довірчої власності як способу забезпечення зобов'язання.

Питання права довірчої власності як способу забезпечення виконання зобов'язання були предметом дослідження вітчизняних та зарубіжних науковців, зокрема В.І. Борисова⁰¹, І.С. Канзафарової, К.Г. Некіт, Р.А. Майданика, Н.М. Перестюк, А.М. Рамжон, С.В. Сарбаш тощо.

Аналіз відповідних положень ЦК України дозволив виявити основні характеристики права довірчої власності як способу забезпечення зобов'язання. Так, сфера використання довірчої власності обмежена кредитними правовідносинами, що прямо зазначається у назві статті 597¹. При цьому довірча власність виступає різновидом права власності на майно, за яким кредитор, який отримав

майно у довірчу власність, не має права самостійно відчужувати таке майно, крім як для звернення стягнення на нього, а також викупу його для суспільних потреб у порядку, встановленому законом. Сутність відносин довірчої власності полягає у тому, що установник довірчої власності передає довірчому власникові на певний термін майно, наділяючи останнього відповідними правомочностями з володіння, користування й розпорядження вказаним майном [1, ст. 597¹].

Говорячи про об'єкт довірчої власності, стаття 597² ЦК України закріплює, що ним може бути майно, яке можна відчужити і на яке можна звернути стягнення. З моменту укладення договору про встановлення довірчої власності у довірчого засновника припиняється, і довірчий власник виступає єдиним власником майна, переданого у довірчу власність [1, ч. 3 ст. 597¹].

В літературі підкреслюється особливість обмеження права довірчої власності вимогами закону щодо володіння, користування та розпорядження [3, с. 109]. Довірчий власник не наділений повноваженням щодо володіння річчю довірчого засновника, адже у цих відносинах відсутнє його панування над річчю. Щодо повноваження користування, то стаття 597⁴ ЦК України вказує на те, що об'єктом довірчої власності має право користуватися довірчий засновник або інша особа, визначена договором про встановлення довірчої власності, тому можна зробити висновок, що до довірчого власника не переходить право користування. Частина третя статті 597² ЦК України також встановлює, що режим довірчої власності не поширюється на плоди, продукцію та доходи, одержані від використання об'єкта довірчої власності. Як слушно зазначає К.Г. Некіт, зазначений підхід законодавця до правової долі плодів, продукції та доходів, одержаних із використанням довірчої власності, є цілком правильним, адже довірча власність за своєю сутністю устанавлюється для забезпечення вимог кредитора [4, с. 32]. Проте не виключається можливість домовленості між сторонами, щодо користування кредитором плодами та доходами від майна, яке передано йому у довірчу власність, які будуть зараховуватися в погашення боргу перед ним. Обмеженим є й право розпорядження річчю, що проявляється у неможливості відчуження майна іншим способом, окрім звернення стягнення.

Аналіз відповідних положень ЦК України щодо реалізації довірчим власником права звернути стягнення на майно, дозволив виявити певний дисбаланс прав суб'єктів у відносинах довірчої власності. Так, положення ч. 3 ст. 597⁻⁸ Цивільного кодексу України закріплює одноосібне формування довірчим власником ціни продажу об'єкту довірчої власності [1, ч. 3 ст. 597⁻⁸]. Самостійно визначення довірчим власником ціни продажу може мати наслідком відчуження об'єкту за неринковою, низькою ціною й, як наслідок, виникнення у довірчого власника додаткової грошової вимоги до боржника, в розмірі, не покритому відчуженим майном. Таким чином, для довірчого власника створюється можливість для маніпуляцій ціною об'єкта довірчої власності, адже він не зобов'язаний визначати вартість майна з урахуванням ринкових цін.

З огляду на зазначене, доцільним буде аналіз відповідних положень зарубіжного законодавства щодо формування продажної ціни об'єкта довірчої власності, але перш ніж перейти до огляду зазначених положень слід зазначити, що у більшості зарубіжних країн довірча власність як спосіб забезпечення зобов'язання охоплюється поняттям «фідуція» та закріплюється у спеціальних законах або застосовується на підставі судової практики. Так, у Франції право довірчої власності як спосіб забезпечення виконання зобов'язання запроваджено до національної системи права після вступу в ЄС у 2007 році на підставі Закону № 2007–211 від 19 лютого 2007 року у Титулі XIV «Про фідуцію» («De la fiducie»). У Румунії визначення фідуції міститься в Цивільному кодексі, прийнятому 22 червня 2009 року після вступу до ЄС. У Німеччині інститут довірчого права власності не закріплюється на рівні законодавства, а застосовується на підставі судової практики.

Досліджуючи право довірчої забезпечувальної власності в зарубіжних країнах Рябчинська А.О. зазначає, що фідуція забезпечення за своєю природою є обмеженою договірною власністю. Це визначається такими її ознаками як самообмеження засновником довірчої забезпечувальної власності (боржником) абсолютного права власності на передане у довірчу забезпечувальну власність майно до моменту виконання зобов'язання на користь кредитора та повернення йому права власності на обтяжене майно згідно з договором, що встановлює фідуцію-забезпечення, та

обмеження переданого довірчому власнику (кредитору) права власності, зокрема права розпорядження, на таке майно метою встановлення фідучії-забезпечення, а саме забезпеченням виконання зобов'язання [5, с. 53].

В окремих зарубіжних країнах, так само як і в Україні, відсутні положення щодо формування ціни об'єкта довірчої власності. Зокрема, ст. 779 Цивільного кодексу Румунії встановлює виключний перелік істотних умов договору фідучії [7; ст. 779], у якому відсутня ціна майна, а також будь-яка вказівка на порядок формування такої ціни.

В інших правопорядках, закріплений алгоритм формування ціни продажу майна довірчим власником. Так, у Франції питання формування ціни об'єкта права довірчої власності регулюється нормами ст. 2372-2 Цивільного кодексу Франції, згідно із якою істотною умовою договору фідучії-забезпечення є сума забезпечувального боргу та оціночна вартість майна чи права, що передається в довірчу забезпечувальну власність [6, ст. 2372-2]. Ціна об'єкта довірчої власності визначається не довірчим власником, а особами, які здійснюють обов'язкову оцінку майна, до моменту відчуження об'єкта, обов'язково з урахуванням ринкових цін.

Вважаємо, що, запровадження обов'язкової оцінки майна, що є довірчою власністю урівноважить права суб'єктів відносин довірчої власності та зможе захистити довірчого засновника від цінових маніпуляцій зі сторони довірчого власника. Наявність обов'язкової оцінки, як одна з умов укладання договору щодо довірчої власності як способу забезпечення зобов'язання, змогла б забезпечити об'єктивну справедливість визначення ціни у даних відносинах.

Дисбаланс прав суб'єктів у відносинах довірчої власності виявляється також при аналізі підстав звернення стягнення на об'єкт довірчої власності, перелік яких надано у частині першій статті 597⁷ Цивільного кодексу України. Проблема вказаної норми полягає в тому, що звернення стягнення на предмет договору в рахунок погашення забезпечених зобов'язань, передбачається обов'язком кредитора, а не правом, що не властиво природі забезпечення зобов'язань. Так, п. 2 ч. 1 ст. 597⁷ ЦК України закріплює, що довірчий власник зобов'язаний звернути стягнення на об'єкт довірчої

власності у разі прийняття судом постанови про визнання боржника за основним зобов'язанням або довірчого власника банкрутом та відкриття ліквідаційної процедури. Тобто право кредитора на звернення стягнення законодавець пов'язує із настанням умов, які, або частково, або виключно можуть залежати від однієї із сторін. Таку умову в літературі називають потестативною (*condicio potestativa*, від *potestas* – влада) [3, с. 109].

У зарубіжному законодавстві, зокрема у Німеччині, § 925 Цивільного кодексу забороняються подібні умови у правочинах відчуження права власності, зокрема на земельні ділянки, що пояснюється заборонаю на невизначеність у сфері нерухомості [8].

Вважаємо, що положення Цивільного кодексу України щодо обов'язкового звернення стягнення у разі банкрутства довірчого власника, суперечить загальним засадам цивільного права, адже довірчий засновник може втратити майно, не порушивши при цьому жодних зобов'язань та виконуючи всі положення договору, з підстав, які абсолютно не залежать від нього, лише через ліквідацію або банкрутство довірчого власника (кредитора), без можливості виплатити заборгованість грошима. Отже, закріплення у статті 597⁷ ЦК України потестативної умови в інституті звернення стягнення на майно довірчого засновника суперечить природі забезпечувальних зобов'язань та може призводити до розбалансування цивільно-правових відносин.

Підсумовуючи вищесказане, зазначимо, що передбачені законодавством України положення щодо довірчої власності як способу забезпечення зобов'язання відображають загальноєвропейські стандарти регулювання зазначених відносин з урахуванням особливостей правових традицій в Україні. Проте, на даний момент, в регулюванні цього інституту існують певні недоліки та суперечності, які, зокрема проявляються у дисбалансі прав учасників відносин довірчої власності, що виявляється у питанні формування ціни продажу об'єкта довірчої власності, примусового продажу об'єкта довірчої власності. Недосконалість механізму реалізації довірчої власності в Україні як способу забезпечення зобов'язань, має наслідком те, що на практиці такий спосіб майже не застосовується. Адже боржники відмовляються від забезпечення виконання зобов'язання довірчою власністю і звертаються до

традиційних видів забезпечення, які є більш зрозумілим та менш ризиковими для них. Зазначене зумовлює подальше проведення адаптації інституту довірчої власності як способу забезпечення зобов'язання у законодавстві України, з урахуванням досвіду законодавчого регулювання зазначеного інституту та практики його застосування у зарубіжних країнах.

Список використаної літератури

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення – 02.05.2022).
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо стимулювання інвестиційної діяльності в Україні : Закон України від 20 вересня 2019 року № 132-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/132-20#n23> (дата звернення – 02.05.2022).
3. Канзафарова І. С., Федорко М.С. Право довірчої власності як спосіб забезпечення виконання зобов'язання у цивільному праві України. *Правова держава*. 2020. № 37. С. 107–116.
4. Некіт К.Г. Довірча власність як спосіб забезпечення виконання зобов'язань за цивільним законодавством України: оцінювання ризиків. *Часопис цивілістики*. 2019. № 35. С. 28–34.
5. Рябчинська А.О. Право довірчої забезпечувальної власності в зарубіжних країнах: досвід Франції та Румунії. *Вчені записки ТНУ ім. В.І. Вернадського. Серія «Юридичні науки»*. 2019. Т. 30 (69). № 3. С. 51–57.
6. Code civil français créé par l'ordonnance n° 2016–131 du 10 février 2016. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000032004939/>
7. Noul Cod civil al Romaniei 22. 06. 2006. URL: http://www.euroavocatura.ro/articole/1038/Fiducia___
8. Palandt Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch. 72. Aufl. C.H. Beck, 2013. § 925. Rn. 19 (S. 1510). Цит. по: Сарбаш С.В. Обеспечительная передача правового титула. *Вестник гражданского права*. 2008. Т. 8. № 1. С. 7–93.